

Roma lapsed Eesti koolides

Anette Ross

Eesti roma kogukond on väga mitmekesine ning seetõttu on roma laste ja noortega töötades oluline last ja perekonda tundma õppida. Osa peresid on väga sarnased kohalikele eesti ja vene peredele ning tihti õpetaja ei teagi, et laps on teise kultuuriga perest. Teine osa peresid peavad oluliseks traditsioonilise elu jätkamist lähtumist roma tavadest, mis võivad oluliselt erineda kooli harjumuspärastest arusaamadest. Seepärast on roma laste kaasamiseks oluline pöörata tähelepanu mõningatele järgnevatele teemadele.

Foto 1. Pühapäevakool. Autor: Euroopa Romade Foorum Eestis.

Kes on romad?

Romad on Eesti etniline vähemusrühm, kes on siinsetel aladel elanud alates 16. sajandist. Praegu elab Eestis nii siin ajalooliselt elanud romade järeltulijaid, kui ka pärast II maailmasõda ja pärast taasiseseisvumist sisse rännanud romasid. Traditsiooniline roma kogukond Eestis koosneb eesti, läti ja vene roma peredest, kes kõik on elanud siin aladel juba enne II maailmasõda. Seda kogukonda mõjutas oluliselt nii II maailmasõja genotsiid, kui ka sisseränne. Romasid asub Eestisse elama siiani. Enamik neist on läti romad, kes kolivad Eestisse kas Lätist või Brexiti järgselt ka Suurbritanniast, kuid on ka teiste roma rühmade esindajaid. Romade jaoks on väga oluline oma rühma kuulumine. Enda läti või vene romaks nimetamine ei viita seotusele nende riikidega, vaid näitab oma rühma eripära väärtustamist. Oluline on teada, et paljud Eestis elavad romad peavad Eestit oma kodumaaks ning ajalooliselt ei ole ühte riiki, millega ennast seotakse. Romad on pärit Indiast, kust nad rändasid välja umbes tuhat aastat tagasi ning ajalise distantse tõttu ei ole keele ja kultuuri seotus Indiaga paljude romade jaoks oluline. Peredes võib olla suulist pärimust hoopis teistsuguse pärimise kohta.

Eesti, läti ja vene romade kombid ja keel on küllaltki sarnased ning palju käiakse omavahel läbi. Romadena määratleb ennast Eestis ametlikult 665 inimest (1. jaanuar 2021), kuid roma peredest pärit või roma kultuuriga seotud inimesi on märgatavalt rohkem. Enesemääratlust romana mõjutavad eelarvamused ja diskrimineerimine, hirm roma genotsiidi kordumise ees ning ka inimeste mitmikidentiteet, eriti eri rahvusest vanematega peredes – ennast nähakse mitme rahvusega seotuna, kuid rahvaloendustel on 2021. aastani olnud võimalik märkida vaid üks rahvusidentiteet.

Kuidas perega hea kontakt leida?

Kooli ja pere edukaks suhtlemiseks on oluline luua usaldav suhe ja leida viisid, kuidas perega kontaktis olla. Roma perede jaoks võib olla harjumatu suhelda kooliga läbi e-kooli või meili teel. Veebirakenduste kaudu ei pruugi sõnumid pereni jõuda õigeaegselt või üldse mitte. Vanematele on oluline otsene kontakt – kohtuda õpetajaga silmast silma või rääkida telefonis, et saada kooliga seotust õigesti aru. Roma pered hindavad seda väga, kui neil on võimalus luua isiklik side ning suhelda otse kooli töötajatega ja saada neilt suuliselt tagasisidet koolis toimuvale. Samuti võib kaaluda ka võimalust koolis või pere kodus kohtuda, mis suurendab usaldust õpetaja vastu. Lapsevanem ei pruugi osata kooli õppekeelt ning tuleks veenduda, et lapsevanemal on võimalus suhelda otse mõne õpetajaga või saada info tõlgi abil. Hea suhtluse tekitamine nõuab lisasamme ja kool ning õpetaja peaksid arutama, kas neid on võimalik teha ja kooli töötajaid selles toetada.

Foto 2. Pühapäevakool. Autor: Euroopa Romade Foorum Eestis.

Pere jaoks on oluline avatud suhtumine, sest diskrimineerimise ja kultuuriliste erinevuste tõttu on paljudel lapsevanematel olnud endal kooliga negatiivseid kogemusi. Kuigi Eesti koolid on muutunud avatumaks ja kaasavamaks, võivad vanemate varasemad negatiivsed kogemused kanduda lapsele ja tekitada täiendavaid pingeid. Kooli ja pere vahel võivad jääda korduma kultuurilistest erinevustest tingitud arusaamatused. Oluline on teadvustada, millest need tulenevad ja kuidas saavad mõlemad osapooled väljendada oma väärtusi ja vajadusi ning millised võiksid olla praktilised sammud mõlemalt poolelt. Perega kontakti leidmisel võib olla abiks teine sama piirkonna roma pere, kuid tuleb meeles pidada, et romade jaoks on väga oluline perekondlik kuuluvus ning kõik suguvõsad ei käi omavahel läbi. Samuti on erinevused pikemalt Eesti aladel olnud perekondade ja uussisserändajate vahel. Paljud romad on ka kohalike koguduste liikmed, mistõttu võib perega hea kontakti saada ka kiriku ja koguduse liikmete kaudu. Mitmed roma pered peavad kiriku kaudu enamusühiskonnaga lõimumist oluliseks ja saavad sealse suhtluse kaudu paremini aru neile kooli ja ühiskonna poolt seatud ootustest. Väikestes kohtades võib kogudus olla uue pere lõimumisel oluliseks toeks ja aidata leida perede vahel üksteisemõistmist. Samuti võivad küsimused usu ja kogudusse kuulumise kohta aidata õpetajal paremini mõista pere ootusi lapsele.

Roma kultuuris on kesksel kohal vanemate inimeste austamine ning nende soovide täitmine, mistõttu võivad kooli puudutavaid otsuseid mõjutada ka lapse vanavanemad ning teised vanemad sugulased. Arusaamatuste tekkimisel on oluline suhelda ka kontakti otsivate vanavanematega või teiste sugulastega, kes kooli poole pöörduvad.

Kooli ja kodu ootused lapsele

Roma kultuuri keskmeks on perekond ja roma kogukond. Õpilase kodune kultuur ja reeglid võivad olulisel määral erineda kooli ja kaasõpilaste omadest. Seetõttu tuleks õppeteel alguses pöörata eraldi tähelepanu sellele, et perekond saaks olla kindel lapse turvalisuses koolis ja kooli töötajad oskaksid arvestada probleemsete küsimustega. Peredes võib ebakindlust tekitada lapse viibimine üksi väljaspool kodu ning teise kultuuri domineerimine, milles ei arvestata roma tavadega.

Roma lastelt oodatakse vastutust oma tegude eest, mis mõjutavad suhtumist kogu suguvõsasse ja romadesse. Lapsed on varakult kaasatud koduste tööde tegemisse ning hoolitsevad ise oma asjade eest. Paljud roma pered peavad oluliseks väikelaste võimalust olla kodus vanemate juures isegi kuni kooli alguseni. Sageli aitavad vanemad lapsed nooremaid ning hoiavad neid, mis tähendab suuremat koormust ka koolis käivatele lastele, kes peavad pärast koolipäeva või vahel ka koolipäeva ajal väiksemate õdede-vendadega tegelema. Paljudes peredes oodatakse noortelt abi pere majanduslikuks toimetulekuks juba enne põhihariduse lõpetamist. Vanematel ei ole sageli võimalust pikemalt last õppeteel toetada ning edasiõppimine tuleb siduda töötamisega, seda enamasti just noormeeste puhul. Tüdrukute puhul võib õppeteel katkeda perekonna ootuste tõttu kodus abistamisel ning hariduse vähese tähtsustamise ja kooli kui noorele naisele ebaturvalise keskkonna tõttu.

Hoolimata roma noorte varasest iseseisvumisest, ei ole tavaks noortel, eriti tüdrukutel, üksi kodust väljas käia. Muretsetakse, et tüdrukuid tülitavad noormehed või satutakse kokku ebasobivate inimestega. Roma tüdrukuid saadab tihti kooli mõni pere vanem liige. Samadel põhjustel eelistavad osa roma vanemaid keelduda kooliekskursioonidest ja huvitegevusest. Roma noortele oma keele ja kultuuri õpet pakkuvas Tallinna Roma Kultuurikeskuses on roma lastele ja noortele mõeldud tegevustes alati lapsevanemal võimalus viibida õppetöö ajal kohapeal, kaasa tulla üritustele ning vajadusel lepitakse kokku, et õpetaja saadab lapse koju või võimaldab tal turvalises kohas oodata, kuni lapsevanem saab lapsele järele tulla.

Roma perede jaoks on tähtsad kogukondlikud sündmused nagu pulmad, juubelid ja matused. Sellised inimesi kokku toovad sündmused on traditsiooniliselt kestnud mitu päeva ning need võivad toimuda ka argipäevadel. Lapsed ja noored võetakse tavaliselt sellistele sündmustele kaasa. Kuna romad elavad Eesti eri piirkondades ja paljudel on sugulasi naaberriikides, siis võib see pere

jaoks tähendada ka mitmenädalast viibimist sugulaste juures ja koolikohustuse mittetäitmist. Pere jaoks ei pruugi olla loomulik eelistada lapse koolikohustuse täitmist sugulussidemete hoidmisele.

Õpilaste edukust mõjutab ka kodune keskkond, kus lastel ei ole alati vaikset kohta keskendumiseks ja kodutööde tegemiseks või aega, sest eeldatakse ühistest tegevustest osa võtmist või külaliste võõrustamisel abiks olemist. Lapsevanem ei pruugi teada, millal oleks sobiv aeg laps kodutööde tegemisele suunata ning kui palju aega selleks võiks arvestada. Mõnedes peredes ei ole kodus kedagi, kes oskaks kooli õppekeelt ning saaks aru kooli õppeainete sisust, et last vajadusel aidata. Nendest takistustest ülesaamiseks on hea toetada lapse koduste tööde tegemist näiteks pikapäevarühmas ning jälgida, kas õpilane on saanud oma kodused tööd valmis. Abi võib olla ka pere nõustamisest ning pakkumisest, et koolitöötajad saaks toeks olla koolis käiv vanem õde või vend, vanavanem või mõni teine perele lähedane inimene. Eriti oluline on märgata, et õpiläingad ei tekiks koolitee alguses, mis takistavad oluliselt hilisemat edasijõudmist. Isegi haritud ja oma laste haridusele suur rõhku panevad roma pered on väljendanud muret, et neil on kooliprogrammi järgimiseks vaja lisatunde.

Koolis võivad küsimusi tekitada ka traditsioonilised soorollid ning nende ületamine. Peredes võib küsimusi tekitada poiste ja tüdrukute ühine kehalise kasvatuse tund, tüdrukute kehalise kasvatuse tunni harjutused, riietus, kokandustunnid koos poistega, klassi korrashoidmisel tüdrukute ja poiste võrdne kaasamine ja muud sarnased teemad. Lapsed tajuvad selliseid erinevusi juba väga varasest east. Koolis võiks mõelda selle peale, et nende erinevate maailmade ühendamise ei jääks ainult laste kanda. Arusaamatuste tekkides võiks pöörata tähelepanu kooli, pere ja lapse ootustele ja arusaamadele, et laps ei jääks kahe osapoole vahele ainsana lahendusi otsima ning ei tunneks, nagu tema peab üksi leidma viise, kuidas vastata kodu ja kooli erinevatele ootustele.

Roma vanemad kirjeldavad, kuidas vahel ei ole laps osanud koolis seletada, miks ta mõnes tegevusest osa ei ole võtnud või on koolist puudunud. Õpetajal tekib tunne, et laps valetab või varjab midagi, sest ta vastab õpetaja jaoks ebaloogiliselt, näiteks mitmepäevastel matustel osalemise kohta rääkides. Sellest on lastel tekkinud tõrge seletada oma kodukultuuri eripärasid ja lihtsam on jätta nendesse aruteludesse laskumata.

Kodu ja perekond kultuuri hoidjana

Roma keelt ja kultuuri hoitakse ainult peresisest ja romade seas. Seetõttu on paljude perede jaoks kool oht oma keele ja kultuuri säilimisele. Selle kartuse vähendamiseks võiks kool mõelda, kuidas saaks toetada lapse võimalusi tunda uhkust oma perekonna ja tausta üle. Roma laste puhul võib selleks olla perekondliku mitmekeelsuse tunnustamine või roma kultuurielementide tutvustamine. Siiski on oluline teada, et kõik roma lapsed ei räägi roma keelt ning ajalooliselt on roma kogukonna jaoks roma keele õpetamine kogukonnast väljaspool asuvatele inimestele olnud keelatud. Seega peaks keele kaudu oma tausta tutvustamisel olema eelnevalt veendunud, et pere on keele õpetamisega nõus. Samuti on peredes roma traditsioonide, laulude ja tantsude teadmine erinev, sest oma kultuuri edasi andmine käib ainult peres ja kogukonnas ning kõik lapsed ei saa sellest osa. Siiski on mitmetes koolides roma õpilased laulude ja tantsude esitamise kaudu saanud näidata oma kodukultuuri rikkust ja enda võimekust pälvides sellega õpilaste ja õpetajate tunnustuse.

Foto 3. Pühapäevakool. Autor: Euroopa Romade Foorum Eestis.

Mitmekeelsus ja roma keel

Romad on traditsiooniliselt rääkinud lisaks roma keelele kohalikke keeli. Enamik romadest on juba lapsena mitmekeelsed ning kogukondliku mitmekeelsuse tõttu võib laste ja täiskasvanute keelekasutus oluliselt erineda ükskeelsete eesti või venekeelsete laste kõnest. Roma keele puhul on oluline, et selle sõnavara täiendatakse pidevalt kohalike keelte laenudega ning suuliste keeltele omaselt on roma keeles väga suur varieeruvus grammatikas ja sõnavaras. Varasest east on lapsed harjunud, et ühe asja kohta võib kasutada mitut eri sõna. Tavaliselt on paralleelseteks variantideks roma keele india tüvega sõna ning vene, eesti ja läti laenud. Seetõttu võib lapse jaoks olla uus arusaam, et eesti keeles rääkides eeldatakse, et laps ei kasuta teiste keelte sõnavara ning õpetaja võib ekslikult arvata, et laps ei oska neid sõnu eesti keeles, mida ta jutu sees kasutab teistes keeltes.

Lisaks ühe sõna laenamisele võivad igapäevaselt mitmekeelsed inimesed kasutada ühe jutuajamise käigus mitut eri keelt, ka varieerides keeli ühes lauses. Laps ei pruugi veel osata hinnata, milline on tema kaasvestlejate keeleoskus ja milliseid keeli on sobiv olukorras kasutada ning kui sageli keelt vahetada või teise keele sõnu ja väljendeid kasutada. See võib luua olukorra, kus kooli töötajad ei suuda hinnata lapse keeleoskust, sest see erineb oluliselt enamike õpilaste tavapärasest kõnest. Samuti võib see viia õpilase keelekasutuse halvustamiseni, kuid oluline on teada, et mitmekeelsete laste kõne ja keelte kasutamise strateegiad erinevadki ükskeelsete laste omast ning „keelte segamine” on levinud ja tavaline praktika. Lapsele ja perele võib olla oluline seletada, et näiteks õppeolukorras eelistab õpetaja ühe keele kasutamist ning see aitab kaasa koostööle klassiruumis ning selle keele arenemisele. Samas on inglisekeelsete väljendite kasutamine praeguseks loomulik enamikele Eesti lastele ja seda ei tohiks välja tuua ainult mitmekeelse lapse puhul, vaid see ongi laste loomulik kõnekäitumine. Samuti on paljude laste jaoks loomulik vene keele kasutamine eestikeelses kõnes ning ühegi teise keele kasutust ei tohiks halvustada, vaid tõsta õpilaste teadlikkust eri keelte kasutusest ja motivatsiooni oma kõne jälgimiseks. Oluline on õpilastele anda võimalus kasutada osatavaid keeli, nende hulgas roma keelt, vabalt tegevustes, kus see on võimalik ja kindlasti vahetunnis ning vabas suhtluses koolikaaslastega.

Kust saada lisainformatsiooni ja abi?

MTÜ Euroopa Romade Foorum Eestis, kontaktisik Zalina Dabla romanedroma@gmail.com

Tallinna Roma Kultuurikeskus romakultuurikeskus@gmail.com

Romade Lõimumise Nõukoda Kultuuriministeeriumis <https://www.kul.ee/kultuuriline-mitmekesisus-ja-loimumine/rahvusvahemused-ja-rahvuskaaslased/romade-loimumise-noukoda>

Eesti roma platvorm ja Estrom projektid (Kultuuriministeerium) www.eestiromad.ee

Lisalugemist

Eva-Liisa Roht „Romade kultuuriline identiteet ja haridus.” Ettekanne 13. mai 2016, Tartu

Roma kultuuri ja hariduse jõutamise võimalused Eestis. Arenduspäev

Anette Ross, Eva-Liisa Roht-Yilmaz „Romad Eestis: Minevik ja tänapäev” Horisont, 6, november, 2019. <http://www.horisont.ee/arhiiv-2019/Horisont-6-2019.pdf>

Anette Ross „Roma lapsed õpivad oma kultuuri pühapäevakoolis”, Õpetajate Leht 05.11.2021 <https://opleht.ee/2021/11/romad-opivad-oma-kultuuri-puhapaevakoolis/>

See õppematerjal on koostatud osana MTÜ Rahvusvaheline maja projektist “Uued lapsed koolis: uussisserändajatega seotud väljakutsed Eesti koolides ja kohanemise toetamine”, mida kaasrahastavad Euroopa Liit Varjupaiga-, Rände- ja Integratsioonifondi kaudu ning EV Siseministeerium

SISEMINISTEERIUM

